

„ . . . AZ TULIPÁN KÖRÜL SZORGALMATOSKOTTAM. . . ” (II.)

A (kis)kert és a tulipán jelképi funkciójához a népi kultúrában

JUNG KÁROLY

Miként e szemléltető és összehasonlító példatár alapos átolvasásakor kitűnik, a Csöbrös maga szerzette versezetében szereplő meghatározó fogalmak: a kert, a kiskert, a rózsakert, a kertész, a kertészkedés, a tulipán, mind felbukkan a korábbi és a 19. századi magyar lírai népköltészet egyes darabjaiban. Ebből első lépésként az a következtetés vonható le, hogy Csöbrös ismerte a korábbi és a maga kora magyar kéziratos és népköltészetét, mely utóbbi számunkra nem túl nagy gazdagságban maradt fenn, s abból meríthette a maga versezete fogalomtárát s virtuális kódrendszerét is, ha feltesszük, hogy dolgozatunk elején idézett szövegrészlete – mint Katona Imre kommentárjaiból kihámozható – valóban egy kódrendszer felhasználásával fogalmazódott meg. Második lépésként a vizsgálat számára a kódrendszer kulcsának megállapítása lenne fontos. Ha ugyanis létezik ilyen kulcs(rendszer), akkor Csöbrös szövege (és a példatár szövegei) azonnal megnyíl(hat)nának, ellenőrizni lehetne, hogy Katona Imre értelmezései igazolhatóak-e, vagy sem.

Ha elfogadjuk Katona elképzelését, hogy Csöbrös versezetének idézett részletében gáláns kalandokról, illetőleg szexuális kalandozásokról van szó, akkor e tevékenység kódolt formájú nyelvi megfogalmazásával kell számolnunk. (Mint utalhattam rá, a tulipánok gavalléros körünyargalása, valamint a dicsekvés, hogy Vénus őt [Csöbröst] jó mesternek tartotta, talán bizonyos gyanút kelthetett az olvasóban.) Mindebből kiindulva kíséreljük meg Csöbrös fogalomtárát – amennyiben az a nyelvi jelentés másodlagos szintjét reprezentálja – „lefordítani” a nyelvi jelentés köznapi szintjére. Tehát: a kertben való híven forgolódás; a tulipán körüli szorgalmatoskodás, illetve: jól körünyargalás; a Vénus által rábízott kertekben való kertészkedés jelenti (jelentheti) – Katona Imre értelmezése szerint – a szexuális aktivitást. Amennyiben Csöb-

rös nem volt pederasztja, amire semmi bizonyíték nincs, sőt: leszerelése utáni két házassága ezt cáfolja, akkor mesteri módon eszközölt számtalan szexuális akciója nyilván a női nemre irányult. Ebből következően: a (kertben való) hív forgolódás, (a tulipán körüli) szorgalmatoskodás és jól körülnyargalás, illetve összefoglalólag: a kertészkedés a szexuális aktus nyelvi kódolásának tekinthető. Hogy az aktus kódolására alkalmazott négy ige egyben gazdag (?) szexuális repertoárt jelentene-e, arra ebben a pillanatban semmi fogódzóval nem rendelkezünk. (Bár a tucatnyi esztendeig kényszerkatonáskodó Csöbrös bizonyára gazdag tapasztalatra te[hete]tt szert Itáliában és Dalmáciában a szexuális repertoár terén.) Mivel Csöbrös nem tesz említést a maga eszköztáráról, mellyel említett tevékenységét eszközölte, arra kell gyanakodnunk, hogy a versezete idézett részletében többször is emlegetett (szebb, kisebb és nagyobb) kertek és „rosáskertek”, valamint a tulipán (és édes bimbója) kifejezésekkel az akciókban részt vevő női nem (szexuális) eszköztárát nevezte meg. Ebből pedig az a következtetés vonható le, hogy – amennyiben emlékezetünk nem csal – a kertek és rósáskertek jelentése: a nő öle, illetőleg szeméremteste, a tulipáné pedig: vulva, illetőleg hüvely. (A teljesség kedvéért: az édes bimbó jelentése nyilván a csikló [clitoris] lehet.)

Katona Imre interpretációjának szellemében Csöbrös versezetének idézett részlete tehát így „fordítható le” köznapi nyelvre. Ez az értelmezés teszi lehetővé, hogy a szerző által „nyert” „nagy betegséget” nemi betegségnek tekintsük, ami kétségkívül a bujakór (szifilisz, lues, maorbus gallicus) lehetett, ami pedig Csöbrös katonáskodásának korában (de előbb és később is) híuen követte a hadak mozgását Európa-szerte. Az aktív kertészkedés (értsd: fűvel-fával eszközölt nemi közlekedés) tehát nemi betegségbe döntötte Csöbröst, ebből hite szerint ugyan kigyógyult, ám életének későbbi szakasza ezt erősen kétségbe vonja. (El lehet képzelni, hogy a népköltészet-szimbolikainak nevezett irányzat ellenlábasai, abból a tényből kiindulva, hogy Csöbrös aktív kertészkedésről számol be, bizonyára úgy tekintik, hogy nagy betegsége, melyet malomkóként hordozott, nyilván csúz, isiász, lumbágó vagy rehome lehetett, hisz a megerőltető kertészkedés ilyesmiket szokott okozni.)

Amennyiben az eddigi gondolatsor és következtetés megalapozottnak tekinthető, akkor ugyanilyen, vagy legalább hasonló következtetéseket kellene levonni a példatárban idézett három tucat verses népköltési szövegről is, hisz Csöbrös ismerte kora magyar népköltészetét, nyilván valamit a korábbiól is, s annak (költői) eszköztára szellemében fogalmazta meg a maga versezetét. Az összehasonlító példatárban olyan szövegeket válogattam össze eléggé nagy időbeli távból, melyek a kor népköltészetét reprezentálják, s ugyanakkor a kertre (és változataira), valamint a tulipánra való utalás előfordul bennük. Arra kívántam ugyanis választ kapni, hogy a Katona sugallta dekódolás alkal-

mazható-e e szövegek esetében; vagyis: a kert, a kertészkedés, a tulipán (és egyéb kerti virágok) bírnak-e olyan szimbolikus jelentéssel, mint amit Csöbörös verszetének részlete alapján ki lehet következtetni. Ha ugyanis ez így van, akkor a magyar verses népköltészet számos szövegének vélt szimbolikus jelentése igazolást nyert. A háromtucatnyi célszerűen egybeválogatott népdal ilyen szempontú vizsgálata alapján a következőket lehet megállapítani.

A dolgozat példatára minden bizonnyal nem tekinthető reprezentatívnak, hisz mindössze három tucat szöveget tartalmaz. Fontos azonban, hogy legalább a 19. századi alapvetően fontos és a kornak megfelelően hitelesnek tartott folklórkiadványokból származik, s nem későbbi (20. századi) sokféle szempont alapján gyártott népköltési antológiákból. Úgy találom, hogy az MNGY köteteit is át kellett volna fésülni, ám erre e dolgozat előkészületei során nem volt mód, s különben is szétfeszítette volna egy tisztelgő tanulmány kereteit – elsősorban terjedelmi okok miatt. Ami a 19. század előtti virtuális szövegeket illeti, nyilván az RMKT sorozatait lehetett volna (és kellett volna) ugyanúgy átfésülni, ám ennek a feladatnak megoldása későbbi időkre vár. Ezt részben pótlandó használtam Szabó T. Attila virágének-antológiáját¹⁴, amely a lehetőségeket azért mindenképpen jelzi. Vikár Béla gyűjtése¹⁵ is alapján véve a 19. század végének népdalkincsét reprezentálja, annak ellenére, hogy a 20. század elején jelent meg.

Észálal tehát a 17. és 18. századba legalább bepillantottam, a 19. századot elég jól áttekinthettem, s érinthettem a 20. század legelejét, legalább egy-két szöveggel. A 19. század legelejét (és a 18. század végét) képviseli Pálóczi Horváth gyűjteménye¹⁶, amely egyrészt Csöbörös anyagával kortárs népköltési példákat is tartalmaz, másrészt pedig Pálóczi maga gyártotta verszetei (az obszcén jellegűek is) ugyanazt a népköltési jelvilágot visszhangozzák, legalább is egy részük.

Valószínűleg nem biztos, hogy a példatár anyagának összegyűjtése érdekében átfésült tíz kötet szövegei közt minden olyant észrevettem, amely a keresett fogalmakat tartalmazza. Ez nem is várható el, hisz a vadászat gyalog történt, nem pedig számítógépes népdalkataszter eszközeivel, infrastruktúrájával, munkatársi gárdájával. (Erre jó példa Demény posztumusz könyvének számos kitétele és panasza.) A keresett fogalmak számos szövegben felbukkannak egyébként Demény könyvében is¹⁷, jóval korábban pedig Vargyas Lajos népdalszimbolikát tárgyaló tanulmányának változataiban is.¹⁸ A bennük található szövegpéldák csak nagyon kis részben identikusak a dolgozatomban olvashatókkal, ami azt bizonyítja, hogy a szöveganalógiák sokkal nagyobb számban vannak, ami egyébként – úgy vélem – nem meglepő, hisz egy működő kódrendszer (jelképrendszer) szívs virulenciáját bizonyíthatják az általam nem vizsgált népköltési és irodalomtörténeti sorozatokban, sőt a 20. században is.

Egyelőre a kert, kiskert (és változatai), valamint a kertészkedés és a vele kapcsolatos egyéb tevékenységeket megfogalmazó népdalszövegek (és néhány rokon nemű – hogy Kálmányra utaljak) mellett maradvá megállapítható, hogy a három tucat szöveg közül elenyészően kevés az olyan példa, amely narrátori közlésnek tulajdonítható, még féltucatnyi sem, ezzel szemben a többi szövegről megállapítható, hogy lányok énekelték (vagy a szövegben lányok is megszólalnak) egyharmad részben, tizenhárom szöveg vonható ide; a mintegy kétharmadnyi további korpuszban pedig legények szólalnak meg, illetve a legény is megszólal. Természetesen egyes szám első személyben intonált népdalokról, vagy szokás- és gyermekjáték-dalokról van szó. A későbbiek szempontjából hangsúlyozni kell, hogy minden szövegben azonosíthatóan eladó vagy eladatlan lányok, illetve házasulandó vagy nőtlen legények (fiatalemberek) szólalnak meg a lírai én személyében. Ezt a sorozatot a példatárban huszonegy szöveg reprezentálja.

A kert (és jelzős változatai) a lányok előadta (énekelte) szövegekben az alábbi tevékenységek kapcsán bukkan fel: benne a lírai én violát vizsgál; rózsát ültet; kertet kerít; a kertben állandóan (este-reggel) fúj a szél; egykori szeretőjét temeti; benne hervadoznak a virágok; tele van zsályával, szerelemnek lángjával; legényt tesz bele, s a benne levő csalánbokorba veti; legénnyel jár benne.

Amikor viszont a lírai én hímnemű (kikövetkeztethetően: legény), a kert és jelzős szerkezetei kapcsán a következő akciók (tevékenységek) fogalmazódnak meg: a kertben vagy a kert alatt szánt a lírai én vagy valaki, több példában vet is; látogatást tesz; virágot öntöztet; levelésztet; oda járogat; virágot szed; sétál; mulat; belép; megnézi a kertet; violát szed benne; piros rózsát szed; szabad akar lenni benne. Néhány szövegben a felsorolt akciók egy része óhajként, kívánságként, sóvárgásként vagy álomként fogalmazódik meg.

Az emlegetett akciók megnevezései ugyan nem azonosak a Csöbrös megfogalmazta tevékenységekkel, hasonlóság azonban van köztük. Ha tehát Csöbrös (kis)kertbeli munkálkodása szexuális kalandozásnak minősül, mint Katona Imre megállapította, akkor ugyanez vonatkoztatható-e a példatár népdalszövegeire is? Bármily meglepőnek tűnik is, a válasz igenlő. Mind a harminchat népdal (vagy rokon nemű) ugyanis a szerelemtől beszél, s nemcsak a jelképiség fentebb ismertetett eszközeivel, hanem a közvetlen nyelvi kifejezés által is. Ahol az előbbieken ismertetett akciók bonyolódnak a kert és jelzős változatai körül, ugyanott (ugyanabban a példaszövegben) – néhány kivétellel csupán – szerelemtől; szerelmi sóvárgásról; csókokról; végeredményként ringó bölcsőről; meleg ágyról; elől rövidülő, hátul hosszabbodó szoknyáról; viharoként tomboló testiségről; keblekben való nyúlkalásról; a két szép arany alma fogá-

sáról és a „melleden rózsádat” megtapasztalásáról stb. is szó van – ugyanabban a szövegben.

Mit jelenthet mindez? Nyilván azt, hogy Csöbrös a maga alkalmazta kódrendszerben ugyanazt fogalmazta meg a jelképiség nyelvén, ugyanúgy, amit korának (és a megelőző két századnak) népköltészete már rég ismert, használt, s később is gazdagon alkalmazott.

Hogy az idézett szövegek között olyan is akad, amely a gyermekjáték-dalok szintjére szállt alá, nem meglepő: nem biztos ugyanis, hogy a 19. század vége felé már mindenki – főleg a gyerekek – ismerték az énekelt szövegek jelkép-rendszerét. Hogy azonban a szokásdalokat (is) éneklő (nagy)lányok biztosan tisztában voltak a jelentéssel, abban nem lehet kételkedni. (Erre jó példa az a szöveg – a példatárban a 24. – melyben a tollfosztóban lévő lányok hazakísérő legények után érdeklődnek a „kis királyné”-tól.¹⁹ Ha nem kedvükre való legény neve hangzott el, a következő „büntető célzatú” strofa következik:

*Fogom az ölembe,
Viszöm a kertömbé,
Ott vagyon egy bukorcsalán,
Vetöm be!*

Gondolom: az előbbieken adott elemzés fényében nem nehéz dekódolni, hogy a megnevezett Kormányos Pétör nagyon szívesen elviselte volna a szigorú büntetést a kiskert csalánbokrában. A csalánbokor jelentésének kérdését itt nem taglalom. Ha pedig – folytatódik a szokásdal – a lány kedvére való legényt neveztek meg, akkor a következő kedvességben lehetett része a strofa szerint:

*Fogom a szoknyámba,
Viszöm a szobába,
Leülök vele a divánra.*

(A nyájas [férfi]olvasó eltöprenghet rajta, hogy jómaga melyiket választaná: a kiskert csalánbokrát, vagy a szobában való díványra ülést – bár attól tartok, hogy ugyanarról van szó végeredményben: csak a lányok sóvárogta együttlétet [egyesülést] a népköltészet kódolt formában [jelképi nyelven] ugyanúgy megfogalmazta, mint a köznapi kifejezés szintjén. Vagyis az örök testiség tombolása a népköltészet jelképi eszközeivel a női ravaszság álcájába bujtatva éppúgy megjelenik az idézett példában, mint a valós nyelvi kifejezés szintjén.)

Úgy tűnik, az eddigiek során Csöbrös elemzett fogalomtárának célba vett kifejezéseit: a kertet (és változatait), a kertészt és a kertészkedést, tehát a kertben folyó akciókat, Katona Imréről kiindulva dekódolni lehetett, s rámu-

tatni arra, hogy a magyar népköltészet szövegpéldáiban – ugyanczeknek a jelképeknek szintjén – ugyanaz a jelentés állapítható meg. Adósak maradtunk azonban a tulipán és bimbója lehetséges jelképi funkciójának értelmezésével. (Mint e dolgozat elején olvashattuk: Csöbrös a tulipán körül oly szívesen szorgalmatoskodott, bimbóját pedig, hogy el ne hervadjon, jól körülnyargalta.)

A dolgozat példatárának összeállításakor természetesen azokat a szövegeket is kerestem, melyekben a tulipán előfordul. Nem biztos, hogy meglepő az arány, ha a felvett harminchat szöveg közül nyolcban a tulipán szerepel. Már most az lehet a gyanúnk, hogy a tulipánnak köze lehet ahhoz a jelentéskörhöz, amelyet Katona Imre értelmezése alapján – Csöbrös versrészlete nyomán – a felvett népdalok (és rokon neműek) reprezentálnak. Lássuk tehát: a nyolc példaszöveg alapján mit lehet a tulipánról megállapítani.

Az első kérdés mindenképpen az, hogy a népdalainkban emlegetett tulipán hol tartózkodik, hol található meg. Nos: áttanulmányozva a kontextust azt kell megállapítani, hogy a (kis)kert nyolc szöveg közül négyben felbukkan a tulipán lelőhelyeként. Egy szövegben nem állapítható meg a tulipán helye, kettőben folyóparton: a Nyitra és a Bodrog partján nevelkedik, egyben pedig paplanyos árok közepén helyezkedik el. A szövegek megállapítják, hogy: a tulipán nyílik; a tulipán van; kinyílt; nevelkedik; nevelkedett; egy szövegben a lírai én megszólítja; egy szöveg kívánja, hogy teremjen; végül egyben óhaj fogalmazódik meg: fordulj rám. Négy szöveg egyéb virágok mellett említi, egy szövegben bokréta mellett szerepel, egy szöveg citrust kíván melléje a kertben, két szövegben nem sorolódik melléje semmi. Végül az is megállapítható, hogy mind a nyolc szövegben utalás van a szerelemre, némelyik már-már szexuális kommunikációt említ: egyben az elhagyott szerető – nemi közlekedésre utaló – jókívánságai fogalmazódnak meg (maga is kimondja, hogy jót kíván); egyben a szerelem lángját emlegetik, s képi nyelven fogalmazódik meg a kapunyitás és a várkerülés óhaja; másokban kódolt utalások formájában beszél a lírai én (legény) a kertre irányuló akcióról; egyben (műköltői szöveg!) a tulipán ráfordulását (a lírai énre!) összefüggésbe hozzák a meleg ággal; másokban a kedves látását kívánják szexualitásra utaló jelképek kíséretében; egyben kinyílt tulipánról és nefelejcsről van szó, melynek kapcsán a lírai én (legény) arról érdeklődik a barna lánytól, hogy szereti-e még igazán; egyben szerelmi vágyakozás fogalmazódik meg; végül az utolsóban a szerelmi vágyakozás mellett a tulipán gyönyörűségének mulandóságáról olvashatni.

Ha Katona Imre nyomán azt állapíthattuk meg, hogy Csöbrös idézett versrészletében a tulipán jelképi szinten vulvának, vagy még inkább hüvelynek azonosítható, arra is válaszolni kell, hogy ezt az elképzelést a nyolc népköltési szöveg alátámaszthatja-e. Úgy tűnik: igen, hisz a konkrétumokat sugalló szövegkörnyezetek mellett nem sok más értelme lenne a szerelemnek lángjával

éző tulipánnak, a tulipán mulandó gyönyörűségének, s a többi vonatkozásnak, melyet fentebb soroltam fel. *Csőbrösnél* ugyancsak a kertben (rózsakertben) tartózkodik a tulipán, a kert jelképi szinten a nő öle, illetőleg szeméremteste, az árok (paplanyos árok!) jelentése általában a női nemi szerv, a folyókat pedig (a Duna, a Tisza, idézett szövegeinkben: a Nyitra és a Bodrog) ugyancsak a nő ölének értelmezi a népköltészet-szimbolikáinak tartott irányzat. A Nyitra és a Bodrog *partján* nevelkedik a tulipán, ami maga is igen beszédes adat. A felsorolt példákkal, a velük kapcsolatban kifejtett értelmezéssel Katona Imrének Csöbrös versével (versrészletével) kapcsolatban olvasható elképzelése tehát igazolható.

S az is igazolható, amit dolgozatom elején jeleztem: Csöbrös kéziratos énekeskönyve fontos hozadékot jelent a magyar verses népköltészet, különösen a népdal, egyes jellemző tulajdonságainak megállapítása vonatkozásában is. A magyar verses népköltészet évszázadokkal korábban, majd a 19. században és a 20. században is működő jel(kép)rendszere (kódolt kifejezésmódja) ugyanis, melyet néhány jeles folklorista következetesen kétségbe von, Csöbrös adatának ismertetésével, elemzésével, történeti paralellek felsorolásával és egybevető elemzésével ritka megerősítést nyert. A szegény vidéki verselgető bujakóros obsitos tehát tudtán kívül is hozzájárult a magyar verses népköltészet bizonyos vitás kérdéseinek jobb megvilágításához. Legalábbis ebben a pillanatban ez cáfolhatatlannak tűnik.

Záradátkul: e dolgozat – alcíme szerint – adalékot kínál a (kis)kert és a tulipán jelképi funkciójához a magyar népi kultúrában. Ebből következik, hogy – legalábbis népköltészetünkben – számol a működő jel(kép)rendszer példáival, s ezt egyrészt az ismertetett példatárral, másrészt Csöbrös István csaknem két évszázaddal ezelőtt íródott versezetéből vett részlettel hiszi bizonyíthatónak. Nem feladata tehát a „népdal-szimbolikáinak” nevezett irányzat történetének összefoglalása, annál is inkább, mert erre több kísérlet is történt, sokszor egy időben, s egymástól függetlenül²⁰, s azért sem, mert ezzel a dolgozat terjedelme tovább duzzadna. Néhány vonatkozásra azonban feltétlenül ki kell térni, mert éppen e dolgozat megszövegezése előtt (tehát az idén) olyan közlemények láttak napvilágot, melyek egyrészt azt bizonyítják, hogy az említett irányzat híveinek vezéregyénisége²¹, valamint az említett irányzat tagadóinak vezéregyénisége szinte ugyanakkor adta ki legújabb (vagy felújított) dolgozatát²², s ezek a munkák változatlan szemlélettel adnak hírt szerzőjük elképzeléséről a magyar népi kultúra jelképrendszerének működéséről, illetőleg tagadásáról. Meg kell említeni egy immár posztumusz kötetet is, amely egyféle óvatosabb közelítésmóddal próbál középúton járni, nem vonva azonban kétségbe a jelképrendszer létezését a magyar népköltészetben.²³

Nem szólva itt a tudománytörténeti előzményekről, amelyek a magyar népköltészet szimbolikus jelenségeit taglalják (Vikár Béla²⁴, Lükő Gábor²⁵, Erdélyi Zsuzsanna²⁶) először azokat a dolgozatokat említem meg, amelyek e kérdéskört – hosszú szünet után – újra felvetették, a kétségbevonás szintjén. Egy terjedelmes, teljes egészében csak három részben megjelent dolgozatában (első része 1969-ben, harmadik része 1981-ben!)²⁷ Voigt Vilmos utolérhetetlen erudícióval kidolgozott gigantikus jegyzetapparátusában a kérdéskörrel ezeket írta: „Ennél merészebb célt tűzött maga elé az a népdalszimbolikának nevezhető irányzat, melynek alap gondolata az volt, hogy a magyar lírai népdalban valamilyen konstáns jelképrendszer van, és ennek feltárásával lehetne megrajzolni líránk legjellemzőbb vonásait, köztük természetesen eredetét is.”²⁸ Ezután Vikár és Lükő vonatkozó könyveit és tanulmányait említve így folytatja: „Ezt a felfogást a szakfolklorisztika nem csupán elvetette, hanem általában fantazmagóriának tartotta, és még újabb, szelídebb változatait is [itt Erdélyi Zsuzsanna népköltészeti színszimbolikát tárgyaló tanulmányának adatai, 1961] némi szkepszissel fogadja.”²⁹ (Az idézett vélemény előtt a szerző Solyomssynak a Magyarország Néprajzában kiadott összegezését méltatja a magyar népi líráról.) Az idézett helyen a szakfolklorisztika említett elvető véleményéről részleteket nem lehet megtudni, úgy vélem azonban, hogy elsősorban Örtutay Gyula elképzeléseiről lehet szó, azokról, melyeket a magyar népdalok köztöttes antológiájához írt bevezetőjében fejt ki. (Erre utal Voigt a kérdéskörrel lefrissebben kiadott dolgozatának egyik lapalji jegyzetében.)³⁰

Mivel idézett, 1966-ban írt (s 1969-ben megjelent) művéből vett részlet után azzal ellentétes nézetet nem fogalmaz meg, úgy tekinthető, hogy Voigt maga is a fantazmagóriáról szóló nézetet vallja, ezért tűnik meghökkentőnek, amikor 1973-ban megfogalmazott elemző dolgozatában (ugyancsak a „szerelem kertjében” a téma), amely először 1979-ben jelent meg nyomtatásban, az alábbiakat írja: „Mint ismeretes, a »virágének« műfajának elnevezése, és e fogalom pontos műfaj történeti értelmezése sok gondot okozott irodalomtörténészeinknek. Ma (Gerézy Rabán úttörő, tisztázó kutatásaira támaszkodva) azt vélhetjük, hogy az elnevezés eredetileg »szerelmi dal« értelmű volt, és csak közvetve vonatkozott a valóban megemlített virágfajtákra. Számunkra e következtetés nemhogy negatív tanulsággal járna, inkább pozitív jellegű: arra a változásra utal, amely a XVI. század végén lejátszódott a magyar lírai költészetben. Ekkor kapcsolódik össze a szerelmi dal és a virágszimbolika (amely tehát nem valamilyen örök, időtlen leleménye a magyar folklórnak, hanem pontosan irodalomtörténeti folyamathoz kapcsolható jelenség!), amely azután olyannyira jellemzőjévé válik egész népdalköltészetünknek.”³¹

Egy negyed évszázaddal később kiadott tanulmányában a magyar női folklór kérdéseiről értekezve (női álnéven) véleménye kategorikusan elutasító:

„... lírai dalaink, sőt éppenséggel szerelmi dalaink esetében nyilván a leglényegesebb kérdés annak megállapítása lenne: nők vagy férfiak szövegei-e ezek? E tércen nem is az eddigi véleményekben szándék szerint oly szárnyaló (sajnos a gyakorlatban inkább vergődő) jelképfejtő fantáziára lenne szükségünk, hanem tényekre és ezek értelmezésére.”³² 1999-ben előadott, nyomtatásban 2002-ben megjelent tanulmányában, melyben a magyar erotikus népköltészet meg- vagy meg nem létének kérdéseit taglalja a rá jellemző lebilincselően szarkasztikus humorral, alapjában véve lehengetli, a földbe döngöli, ízeire szedi és megsemmisíti mindazt, amit a magyar népdalok jelképrendszerének értelmezésével, konkrét elemzésével, nemzetközi összefüggéseivel kapcsolatban Bernáth Béla egyik tanulmányában, könyvében, illetve Vargyas Lajos egyik (több helyen és változatban megjelent) tanulmányában olvasható.³³ Az ismertetetteknel újabb megfogalmazásban nem ismerem Voigt Vilmos elképzeléseit a magyar lírai népköltészet (a népdal) szimbólumrendszerének meglétével vagy „fantazmagórikus” voltával kapcsolatban.

Bernáth Bélánál nem tapasztaltam, hogy az 1980-as évek második felében bekövetkezett halála előtt (elhunyt 1987 után; pontos adatokat nem ismerek) idézte volna Voigt addig ismeretes elutasító véleményét a népdalok jelképiségével kapcsolatban, s arról sincs ismeretem, hogy Vargyas Lajos 1988 után is megszólalt volna a magyar népdalok jelképrendszerével kapcsolatban. (A két szerző, Voigt és Vargyas hosszú évek óta lezáratlan vitája a magyar népdalok strófikusságának kialakulásával kapcsolatban nem ennek a dolgozatnak a kérdéskörébe tartozik.)

A népdal-szimbolikáinak nevezett kutatások második korszakának időrendjét megbontja ugyan, de itt kell felsorolni Vargyas Lajos dolgozatait, amelyek a kérdéskörrel szólnak. Ide tartozó áttekintése és elemzése 1982-ben íródott és hangzott el egy fontos konferencián, s először 1984-ben jelent meg³⁴, azután többször is, egy alkalommal megadva az idézett népdalszövegek forrását, irodalmat azonban nem adott; kizárólag Lükő Gábort említette meg.³⁵ Ez azért is meghökkenítő, mert a maga dolgozatának elhangzása előtt Bernáth Bélának (eddigi tudomásom szerint) legalább egy, a témakörbe vágó közlése már publikus volt, ugyancsak Hoppál Mihálynak is, akinek (előbb már közölt) népművészeti illusztrációi közül néhányat fel is használ.³⁶ Mivel Vargyas dolgozatának egyik (forrásmegjelöléssel ellátott) változata az akadémiai magyar néprajzi kézikönyvben jelent meg³⁷, sokak számára zsinórmértéket jelent, annak ellenére, hogy a kérdéskör vonatkozó (pró vagy kontra) irodalmát – legalább a felsorolás szintjén – megismerhetné.

E dolgozat ünnepeltje, Hoppál Mihály az utóbbi évtizedek magyar (és sok tekintetben nemzetközi) folklorisztikájának, elsősorban a samanizmusnak és az etnoszemiótikának, egyik fontos szakértője, egyben a magyar népi kultúra

(benne a magyar népköltészet) jelképrendszerének meghatározó kutatója és elemzője, már 1978-ban közzétette első dolgozatát a magyar mosósulykok és díszítményeik elemzéséről.³⁸ Elemzésének súlypontját a népművészetben (mángorlókon és mosósulykokon) nagy számban előforduló szív- és tulipánmotívum képezte. A két motívumot a magyar népi kultúrában működő szimbólumrendszer két meghatározó pólusának (férfijelkép és női jelkép) tekintve elemzése során a népi ábrázolóművészet (tárgyalkotó népművészet) további etnopszichológiai vizsgálatát és elemzését szorgalmazta.³⁹

Etnopszichológiai kutatásai körébe később felvette a halszimbólum előfordulásait is, s vizsgálatába bevonta a magyar verses népköltészet (a magyar népdal) általa kontinuum és működőnek tartott jelképi szintű nyelvi elemeket is. Elképzelése szerint a magyar tárgyalkotó népművészet és a magyar népköltészet jelképrendszere voltaképpen azonos: mindkét kontextusban azonos jelnyelv és jelkapcsolati rendszer állapítható meg a konkrét elemzések során. Hoppál ezt az elképzelését konzekvensen tartja mintegy huszonöt esztendőn át különböző helyeken közzétett, szövegében részben azonos, de mindig továbbfejlesztett dolgozataiban és tanulmányaiban. Idén megjelent tanulmánya az egy évtizede kiadott kiskönyv továbbfejlesztett változata, bővített illusztrációs és szakirodalmi anyaggal.⁴⁰ Időközben (1981) szakperiodikáiban való megjelenéshez segítette a szint mindenki által lesajnálts és megmosolygott Bernáth Bélát, akinek szimbólumfejítő tevékenységét kommentálva maga is fontos adatokkal és szempontokkal járult hozzá a magyar verses népköltészet jelképrendszerének jobb megismeréséhez.⁴¹ Egyik ide tartozó tanulmányát – megjelenésével párhuzamosan – Hofer Tamás vette ösztűz alá, s alapjában véve kétségbe vonta azt a szimbólumfejítő elképzelést (és eredményeit)⁴², amelyeket – Bernáth és Vargyas mellett – elsősorban nála olvashatunk, bár – úgy tűnik – lényegesen letompítottabb hangszerelésben, mint az azóta elhunyt Bernáth – könyvészetileg teljes egészében még fel sem tárt – sokféle elszórt dolgozataiban és könyvében.⁴³

Az idén megjelent harmadik fontos munka Demény István Pál (1949–2000) korán eltávozott erdélyi folklorista posztumusz könyve, melyben torzóban maradt népdaltanulmányait tették közzé.⁴⁴ Művében a magyar népdalkutatás történetét tárgyalva áttekinti (ő is) a népdalkincs jelrendszerét vizsgáló irányzatot, ugyanakkor maga is külön fejezetet szentel a szerelmi dalok szimbólumrendszerének. Kiindulópontként alábbi mondatai idézhetők: „Az a hallatlanul merész – és véleményem szerint – hipotézis, hogy a népi kultúrában nem volt, illetőleg nem hagyott nyomot semmiféle szimbólum sem, mára már kielégítően megcáfoltnak tekinthető. Mindenesetre, létezik hagyományos virágszimbólum, színszimbólum és egyéb szimbólum is.”⁴⁵ Továbbá: „Az igaz, hogy népdalköltészetünk jelvilága még mindig nincsen kielégítően feltárva,

de létezése kétségtelen, szívós fennmaradása pedig egyenesen meglepő.”⁴⁶ Mindezt illusztrálandó, három „lírai alaphelyzet” szemléltető vizsgálatával mintegy módszertani útmutatót kínál a lírai népköltészet jel(kép)világának elemzéséhez. Ezek: A vízen átkelés; Az állat a virágoskertben; A virágsszimbolika. Ha életműve nem marad torzóban, valószínűleg egyike lehetett volna azoknak, akik fontos fejezetekkel járul(hat)tak volna hozzá a magyar népköltészet (és a népi kultúra) jelképrendszerének kutatásához. (Megjegyzendő azonban: utalásaiban óva intett a dilettánsoktól, akiket azonban nem nevezett meg. A monográfiányi terjedelmű tanulmányhoz tartozó irodalomjegyzék – sajnos – elég hiányos; egy sereg munka adatai hiányoznak belőle, amelyek – pró vagy kontra – mellőzhetetlenek a népdal-szimbolikai vizsgálatokban, például Hoppál és Bernáth Béla cikkei és könyvei, de Voigt dolgozatainak egy része is, a marginálisabb megnyilatkozásokról nem is szólvá.⁴⁷)

Hátravan még annak áttekintése, hogy Csöbrös jelképinek tekintett terminus technicusai (a kert és változatai, a kertészkedés, valamint a tulipán) jelentése, Katona Imre irodalomra nem hivatkozó értelmezése, valamint e dolgozat példatárban felsorakozott adatok mellett egyéb forrásokból és kézikönyvekből igazolható-e.

Vikár Béla elképzelése érdekes és tanulságos; híven tükrözi a helyes felismeréshez vezető út bejárásának nehézségeit és a megtorpanást. A magyar népköltésről írt híres bevezetőjében megállapítja ugyan: „Megértésük [mármint a jelképeknek, a „symbolum”-oknak – J. K.] nem mindig könnyű . . . Valószínű ugyanis, hogy használatuk a nemi szerelemmel kapcsolatos tárgyak [? – J. K.] megnevezése körül érvényesülő szeméremből fakad.” Ezek után a következőket írja: „A kert szónak is képi értéke van; a. am. szív; pl.:

*Sosem tartottam egy virágnál többet . . .
Mégis azt kilopták irigyim kertemből.”⁴⁸*

A későbbiek (és a korábbiak) ezt nem támasztják alá. Hogy időrendben haladjunk: Bernáth Béla két munkájában is határozottan kijelenti, hogy a kert, illetve a szerelem kertje: vulva.⁴⁹ Vargyas ennél kevésbé konkrétan és határozatlanabban fogalmaz: „A szerelem bimbója vagy rózsafája mindig a kis kertben, a virágoskertben nyílik: ott van a szerelem helye, sőt az néha már szinte csak annak a jele, hogy szerelemről esik szó.”⁵⁰ Hoppál, elemelve Bernáth általa közzétett dolgozatát, a kertet is említi azoknak a jelképeknek sorában, amelyek „a nőt jelképezik”.⁵¹ Ehhez tegyük hozzá, hogy korunk egyik legfrekvenciáltabb nemzetközi szimbólumszótára – egyéb értelmezések között a világ számos kultúrájában – közli: „A férfi számára a kert gyakran a női test nemi részét [értsd: a külső női nemi szerveket – J. K.] jelenti.”⁵² Ugyanez a szótár – ezúttal horvát fordításban – az Énekek éneke egyik legszebb részét

(4:12–16; 5:1) közli annak illusztrálásaként, hogy a kertről szóló legszebb költeményről van szó, amely szimbólumokban a leggazdagabb.⁵³ (Mit ád Isten: a szimbólumokat nem sorolja fel és nem elemzi!) A nyájas olvasó ezt egyébként maga is ellenőrizheti az Énekek éneke valamelyik magyar fordítása vagy kiadása alapján (jómagamnak öt kiadása van kéznél), vagy, mondjuk, a Bibliából. Helyünk nincs most ebbe a kérdésbe belebocsátkozni.

Vikár ügyetlen értelmezését leszámítva megállapítható tehát, hogy Csöbrös konkrét (fájdalmas!) tapasztalatait, Katona Imre értelmezéseit nem egy forrás alátámasztja; nem tudom elképzelni cáfoló adatát annak, hogy a magyar népi kultúra jelképrendszerében és a magyar népköltészetben a kert (és változatai) mást jelentenek, mint: a nő ölet (ez az egyik virtuális tágabb jelentés); a nő szemérmét (ez is a tágabb értelmezés lehetőségeit rejti); illetve: a vulvát (ahogy Bernáth pontosította), ami magyarul a női szeméremtestet, vagyis a külső női nemi szerveket jelenti.

Nagyon valószínű, hogy a továbbiakban az itt mondottak figyelembevételével lehet csak helyesen olvasni és értelmezni a magyar népdalokat (és „rokonműveket” – ahogy Kálmány fogalmazott), amelyekben a kertről, a kiskertről, a rózsakertről etc. van szó a magyar népi kultúrában, de másutt is.⁵⁴

Amellett, hogy a tulipánt perzsa adatok a tökéletes szerelem jelképének tekintik⁵⁵, Hoppál több helyen is nyilatkozva róla általában a nőiség szimbólumaként említi⁵⁶, Vargyas pedig amellett, hogy a díszítőművészetben gyakorinak, a népköltészetben pedig kifejezetten ritkának tartja, jelképi jelentését gyakorlatilag megkerüli; egyéb virágok között említi, amelyek kapcsán az a véleménye, hogy a szerető mellett a szerelmet is jelenti.⁵⁷ Bernáth Béla szerint a tulipán a női nemi szervet jelenti.⁵⁸ Jelképtári megfogalmazásában Hoppál szerint a tulipán az a női jelkép, amely egyben vulvaábrázolást is jelent.⁵⁹

Figyelembe véve Csöbrös versezetének gazdag terepismeretre valló topográfiaját, s némi helyismeret birtokában arra kell gondolni, hogy a magyar népdalok kiskertje azért mégsem lehet azonos a népdalok (és a tárgyalkotó népművészet) tulipánjával, annál is inkább nem, mivel a tulipán a kiskertben fordul elő, ott nyílik, ha tehát a kiskert (női) szeméremtest, akkor a tulipán ennél szűkebb kategória: nyilván a szeméremajkak zárta szeméremnyílás együttesét szimbolizálja. Bár a vulva (néhány értelmezés szerint) lehet tágabb és szűkebb jelentésű is, valószínűleg mégis a hüvelyre kell gondolni a tulipán jelképi értelmezésénél. Bár Csöbrös – mint akcióját maga fogalmazza meg – a kiskertben híven forgolódva a tulipán körül szorgalmatoskodott, s hogy annak bimbója el ne hervadjon, jól körülnyargalta. Ha az eddigiek során a kiskert és a tulipán jelentését – jelképi szinten – sikerült azonosítani, támogató adatok hiányában nem biztos, hogy az „édes bimbó” szimbolikus jelentésének taglalását vállalnunk kellene ezen a helyen. Ötlekként az anatómiai és tapasztalati ismeretkőr a csiklót (clitoris) kínálja fel.

JEGYZETEK

- 14 SZABÓ T. 1969.
- 15 VIKÁR 1906.
- 16 PÁLÓCZI HORVÁTH 1979.
- 17 DEMÉNY 2002. 195–198.
- 18 Például: VARGYAS 1984.
- 19 Ez az egész szöveg is tüzetes elemzés után kiált.
- 20 Vö.: JUNG 2001a. 91., 16. jegyzet; 97., 35. jegyzet; 143. 171. jegyzet. Továbbá: DEMÉNY 2002. 28–53., 157–159., de részletekre mások is utalnak.
- 21 HOPPÁL 2002.
- 22 VOIGT 2002.
- 23 DEMÉNY 2002. megfelelő részei és fejezetei.
- 24 VIKÁR 1906. A kötet bevezetője a magyar népköltésről. De korábban az MNGY VI. kötetének jegyzeteiben is, 1905.
- 25 LÜKŐ 1942. Reprintje: Pécs, 1987., benne a szerző jegyzetével és hibajavítójával. Harmadik kiadás: LÜKŐ 2001., jegyzetekkel, kiegészítésekkel, mutatókkal, irodalomjegyzékkel (rekonstrukció). A műnek tehát a harmadik kiadása használandó.
- 26 ERDÉLYI ZS. 1961.
- 27 VOIGT 1969., VOIGT 1970., VOIGT 1981.
- 28 VOIGT 1969. 245., a 17. jegyzetben.
- 29 Ugyanott.
- 30 VOIGT 2002., a 4. és 25. jegyzetben.
- 31 VOIGT 1979. 208–209.
- 32 VÍG 1999. 105.
- 33 VOIGT 2002.
- 34 VARGYAS 1984.
- 35 Lásd még: VARGYAS 1987. és VARGYAS 1988.
- 36 Lásd: BERNÁTH 1981., de a megjelenés előtt még: BERNÁTH 1982. és BERNÁTH 1982a. Továbbá: HOPPÁL 1978. és HOPPÁL 1981. De publikus volt már egy erdélyi dolgozat is Lükő alapján: GELLÉRT 1976.
- 37 VARGYAS 1988.
- 38 HOPPÁL 1978.
- 39 További ide tartozó művei: HOPPÁL 1981., HOPPÁL 1983., HOPPÁL 1990., HOPPÁL 2002.
- 40 Vö.: HOPPÁL 1990. és HOPPÁL 2002. Társzerkesztőként és társszerzőként fontos tanulmányköteteket és kézikönyveket adott ki. Ezek: HOPPÁL–SZEPES szerk. 1987., HOPPÁL–JANKOVICS–NAGY–SZEMADÁM 1990., HOPPÁL–SZEPES szerk. 2001.
- 41 Vö.: BERNÁTH 1981. és HOPPÁL 1981.
- 42 HOFER 1983. Hoppál dolgozata ugyanott jelent meg.
- 43 Bernáth kapcsán lásd: JUNG 2001a. 143–144., s ugyanitt a 172. jegyzet.
- 44 DEMÉNY 2002.
- 45 DEMÉNY 2002. 202–203.

- ⁴⁶ Ugyanott.
- ⁴⁷ Vö.: Demény dolgozatának irodalomjegyzékét e dolgozat irodalomjegyzékével.
- ⁴⁸ VIKÁR 1906. a bevezetésben.
- ⁴⁹ BERNÁTH 1981. 25. és 26., és BERNÁTH 1986. 318.
- ⁵⁰ VARGYAS 1984. 318.
- ⁵¹ HOPPÁL 1981. 9.
- ⁵² J. Chevalier–A. Gheerbrant: Rječnik simbola. Zagreb, 1983. 770. (Vrt 11.)
- ⁵³ Ugyanott: Vrt 10. 770.
- ⁵⁴ A kert és a szél azonos szimbolikus jelentésben bukkan fel a szerb félnépi és népköltészetben a 19. század második felében kiadott daloskönyvekben, az úgynevezett Lírákban. Erről a komparatistikai kérdésről külön kell majd értekezni.
- ⁵⁵ Vö.: Dž. K. Kuper: Ilustrovana enciklopedija tradicionalnih simbola. Beograd, 1986. 86. (Lala címszó.) A mű eredetije: J. C. Cooper: An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbols. London, 1978.
- ⁵⁶ HOPPÁL 1978. 11. és HOPPÁL 1990. 11.
- ⁵⁷ VARGYAS 1984. 311.
- ⁵⁸ BERNÁTH 1986. 50. és 69.
- ⁵⁹ HOPPÁL–JANKOVICS–NAGY–SZEMADÁM 1990. 225.

IRODALOM

BENCZE Sándor

- 1982 Szita, szita, péntek. Pajzán gyermekvers vagy rejtélyes színjáték. *Magyar Szó* (Újvidék), 1982. július 31. 14.

BERNÁTH Béla

- 1981 A magyar népköltés szerelmi szimbolikája. EMN 9. (1981, Budapest) 16–82.
- 1982 „Versenyfutás az ára”. *Világosság* (Budapest) 23 (1982) No. 12. 790–793.
- 1982a Szerelménekeink. *Új Írás* (Budapest) 22 (1982) No. 12. 100–103.
- 1984 Népköltészetünk úgynevezett szimbolikájáról. *Forrás* (Kecskemét) 16 (1984) No. 10. 69–78.
- 1986 *A szerelem titkos nyelvén*. Erotikus szólások és egyéb folklórszövegek magyarázata. Budapest
- 1987 A szerelem képes nyelvéről. A favágásról és a szerelemfákról. In: HOPPÁL–SZEPES szerk. 1987. 40–63.
- 2001 A szerelem képes nyelvéről. A favágásról és a szerelemfákról. In: HOPPÁL–SZEPES szerk. 2001. 117–143.

CSÖBRÖS István

- 1993 *Egy szép dologrul én emlékezem*. Csöbrös István kopácsi énekeskönyve. Előszó és jegyzetek kíséretében közléteszi Katona Imre és Lábadi Károly. Szerkesztette és sajtó alá rendezte Jung Károly. Bori Imre utószavával. Újvidék

DEMÉNY István Pál

- 2002 *Széles vízen keskeny palló*. Magyar és összehasonlító folklórtanulmányok. Csíkszereda

ERDÉLYI János

- 1846 *Népdalok és mondák*. Pesten
 1847 *Népdalok és mondák II.* Pesten
 1848 *Népdalok és mondák III.* Pesten

ERDÉLYI Zsuzsanna

- 1961 Adatok a magyar népköltészet színszimbolikájához. *Ethnographia* 72 (1961) 173–199.; 405–429.; 583–598.

GELLIÉRT Sándor

- 1986 A magyar népdalok szexuális vonatkozású jelképeiről. *Igaz Szó* (Marosvásárhely) 24 (1976) No. 12. 490–494.

HOFER Tamás

- 1983 Megjegyzések Hoppál Mihály tanulmányához. NKNT XIII. (Budapest, 1983) 299–308.

HOPPÁL Mihály

- 1978 A szerelmi ajándékok jelképrendszere. (Bevezetés) In: HOPPÁL–VASS: Mosósulykok és díszítményeik. FA 9. (1978) 9–14.
 1981 Jelképek és jelentések. (Szerkesztői bevezető) In: Folklor tanulmányok. FMN 9. (1981, Budapest) 7–14.
 1983 Jelrendszerek a népművészetben. NKNT XIII. (Budapest, 1983) 275–297.
 1990 *Tulipán és szív*. Szerelmi jelképek a magyar népművészetben. Debrecen
 2002 *Tulipán és szív*. In: KAPITÁNY–KAPITÁNY szerk.: Jelbeszéd az életünk 2. Budapest, 2002. 295–309.

HOPPÁL Mihály–JANKOVICS Marcell–NAGY András–SZEMADÁM György

- 1990 *Jelképtár*. Budapest

HOPPÁL Mihály–SZEPES Erika szerk.

- 1987 *Erősz a folklórban*. Erotikus jelképek a népművészetben. Budapest
 2001 *A szerelem kertjében*. Erotikus jelképek a művészetben és a folklórban. Budapest

JUNG Károly

- 2000 A bakszélről. Összehasonlító mitológiai adatok. *Híd* (Újvidék) 64 (2000) 679–686.
 2001 *A Pannóniai Énektől a Mária-lányokig*. Magyar és egybevető magyar folklorisztikai tanulmányok. Újvidék
 2001a A vénlánycsábító katona balladája. A magyar népköltészet és az irodalom kapcsolataihoz a XVI. század második felében – a Pajkos ének példája. In: JUNG 2001. 88–156.

KÁLMÁNY Lajos

- 1981 *Szeged népe I.* Ós Szeged népköltése. Aradon
 1882 *Szeged népe II.* Temesköz népköltése. Aradon
 1891 *Szeged népe III.* Szeged vidéke népköltése. Szegeden

KOMLOVSZKI Tibor szerk.

- 1979 *A régi magyar vers*. MSH 3. Budapest

KOVÁCS Sándor Iván

1977 *Venus triumfusa. Kortárs* (Budapest) 21 (1977) 1609–1620. *Zrínyi-tanulmányok*. Budapest

KRIZA János

1975 *Vadrózsák*. Faragó József gondozásában. Bukarest

KÜLLŐS Imola szerk.

1999 *Hagyományos női szerepek*. Nők a populáris kultúrában és folklórban. Budapest

LÜKŐ Gábor

1942 *A magyar lélek formái*. Budapest

2001 *A magyar lélek formái*. Ed. III. Lükő Gábor Művei 1. Budapest

PÁLÓCZI HORVÁTH Ádám

1979 *Válogatás Pálóczi Horváth Ádám ötödfélszáz énekeiből*. Vál. Katona Tamás. Küllős Imola jegyzeteivel. Budapest

SZABÓ T. Attila

1969 *Haja, haja, virágom*. Virágénekek. Bukarest

SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza szerk.

2002 *Ámor, álom, mámor*. A szerelem a régi magyar irodalomban és a szerelem ezredéves hazai kultúrtörténete. Budapest

VARGYAS Lajos

1984 Szerelmi-erotikus szimbólumok a népköltészetben. In: VARGYAS: *Keleti hagyomány, nyugati kultúra*. Budapest. 308–330.

1987 Szerelmi-erotikus szimbólumok a népköltészetben. In: HOPPÁL–SZEPES szerk. 1987. 20–39.

1988 Lírai népköltészet. In: VARGYAS főszerk.: *Magyar népköltészet*. Magyar néprajz V. Budapest, 1988. 427–565. (A szimbolikáról: 477–497.)

VÍG Vilma

1999 Miért nem tudunk (sok esetben) semmit sem a női folklórról? In: KÜLLŐS szerk. 1999. 103–110.

VIKÁR Béla

1906 *A magyar népköltés remekei I*. Szerelmi dalok. Budapest

VOIGT Vilmos

1969 „A szerelem kertjében”. Szempontok lírai népdalszövegeink kialakulásának és alkotásmódjának vizsgálatához I. *Ethnographia* 80 (1969) 235–275.

1970 „A szerelem kertjében” II. *Ethnographia* 81 (1970) 1–27.

1979 Én kimenék kiskertembe . . . In: KOMLOVSZKI szerk. 1979. 201–213. „A szerelem kertjében” III. *Ethnographia* 92 (1981) 513–530.

2002 Van-e magyar erotikus népköltészet (pontosabban népdal), vagy csak a kézikönyvekben, és miért nincs közzétéve, ha van/nincs? In: SZENTMIHÁLYI SZABÓ szerk. 2002. 217–226.